

УДК 811.161.2'373.21-112(477.54/.62)

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2026.356406>Любомир Сегін* , Євген Ткаченко** **ГЕОГРАФІЧНІ ТЕРМІНИ В ІСТОРИЧНІЙ МІКРОТОПОНІМІЇ ХАРКІВЩИНИ. 1**

У запропонованій статті зібрано, проаналізовано та систематизовано географічні терміни як важливий компонент при творенні понад 5000 історичних мікротопонімів Харківщини, зафіксованих в історичних пам'ятках XVI–XIX ст. географічного, церковно-релігійного, історичного, етнографічного, воєнного, статистичного та лінгвістичного характеру. Досліджувані географічні терміни розкласифіковано на п'ятнадцять семантичних груп нерівнозначних за обсягом. Схарактеризовано природні умови регіону загалом та до кожної виділеної тематичної групи подано фізико-географічні особливості ландшафтно-структури досліджуваного краю. У кожній лексико-семантичній групі здійснено семантичний і словотвірний аналіз матеріалу, простежено етимологію та варіанти зібраних географічних термінів Харківщини, значення яких описано в зіставленні з діалектами суміжних і віддалених регіонів.

Ключові слова: мікротопонім, географічний термін, лексичне значення, лексико-семантична група, сема, апелютив, лексема, слобожанська говірка.

Sehin Liubomyr, Tkachenko Yevhen. Geographical terms in the historical microtoponymy of the Kharkiv region. 1.

In the proposed article the author has collected, analyzed and systematized geographical terms as an important component in the creation of more than 3500 historical microplaces of the Kharkiv region, recorded in historical texts of the 16th – 19th centuries of geographical, ecclesiastical and religious, historical, ethnographic, military and statistical nature. The studied geographical terms are classified into fifteen semantic groups of unequal scope: geographical terms denoting different types of elevations, low relief, linear objects, hydronymic objects where there is no water flow, water realities with sememes 'source', 'outflows', various forest lands, flatness of the terrain, swampiness of the earth's surface, different types of shores, types of settlements, residential and religious buildings or structures, various land areas and territories, various soil features, economic buildings or structures, production activities and economic geography, as well as the concept of geographical appeals with a «lug» internal form. It is emphasized that the formation of geographical terminology took place through the prism of the worldview of dialect speakers, reflecting their way of life, in the direct connection of the lexical system with geographical objects, therefore the natural conditions of the region as a whole are characterized and the physical and geographical features of the landscape structure of the studied region are presented for each selected thematic group. The set of appellatives of each group is different, but the most numerous group in terms of the number of nouns and meanings is made up of geographical terms for low relief and hydrographic terms for linear objects. In each lexical and semantic group, the semantic and word-formation analysis of the material is carried out, the etymology and variants of the collected geographical terms of the Kharkiv region are traced, the meanings of which are described in comparison with the dialects of adjacent and remote regions.

Keywords: microtoponym, geographical term, lexical meaning, lexical-semantic group, seme, appellative, lexeme, a dialect of Sloboda Ukraine.

Постановка проблеми. Дослідники онімної системи неодноразово звертали увагу на те, що особливе місце в топонімному просторі будь-якого регіону відіграє географічна лексика, яка є складовою частиною топонімів, наповнює їх змістом. Дослідження будь-яких онімів варто розпочинати з вивчення географічних термінів, які є творінням народу, результатом багатовікових спостережень наших пращурів за природою, цілеспрямованого використання та зміни природних явищ на основі пізнання їх закономірностей (Беценко, 2001, с. 42). Особливо це характерно для мікротопонімії, оскільки вона є основним джерелом продукування назв малих географічних об'єктів (Емельянович, 1985; Карпенко, 1970; Михальчук, 1997; Отин, 1979; Сокіл, 2006 та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проаналізовано на рівні дисертацій, монографій географічні терміни різних регіонів: Чернігівсько-Сумського Полісся (Є. Черепанова), Волині (О. Данилюк), Кропивниччини (Т. Громко), Ровенщини (С. Шийка), Донеччини (Сіденко, 2003), Поділля (Лісняк, 2009; Потапчук, 2012), Івано-Франківщини (С. Личук, Н. Вебер), Черкащини (І. Задорожня), на базі яких зазвичай укладено лексикографічні праці (Т. Громко, Т. Поляруш, В. Лучик; О. Данилюк; С. Личук, Є. Черепанова та ін.). З погляду діахронії таку лексику аналізували П. Чучка, О. Слободзяник. До вивчення географічних термінів зверталися й дослідники інших слов'янських мов (Е. Григорян, Р. Малько, В. Мурзаєв, Є. Мурзаєв, П. Нітше, М. Толстой, Й. Шутц, І. Яшкін). Були об'єктом дослідження й географічні терміни слобожанських говірок Харківщини, Луганщини (Г. Карнаушенко; Слободян, 2017). Частково таку лексику слобожанської говірки зафіксовано в працях Ю. Абдули, К. Глуховцевої, І. Муромцева, Є. Отіна (Отін, 1977; Отин, 1979; Отин, 2012 та ін.), А. Сагаровського, Є. Ткаченка (Ткаченко, 2001; Ткаченко, 2003), проте географічні терміни Харківщини малодосліджені (Ткаченко, 2003, с. 181; Абдула, 2006, с. 264), немає комплексного

* Любомир Сегін, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна); e-mail: Lschin@ukma.edu.ua.

** Євген Ткаченко, дослідник (Слов'янськ, Україна); e-mail: eugen_tkachenko@ukr.net.

наукового опису географічної термінології досліджуваного ареалу. Це й зумовлює актуальність запропонованої розвідки.

Предмет нашого дослідження – географічні терміни, відображені в історичних мікротопонімах Харківщини, територія якої охоплювала сучасну Харківську, східну частину Сумської, північну частину Луганської й Донецької областей.

Джерельною базою дослідження слугували опубліковані окремі історичні пам'ятки XVI–XIX ст. географічного, церковно-релігійного, історичного, етнографічного, воєнного, статистичного характеру та лінгвістична праця Є. Отіна XXI ст. (Отин, 2012). Спеціально укладена картотека містить понад 5000 мікротопонімів Харківщини та їх варіантів.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістичній літературі такі апелятиви називають по-різному: *географічний термін* (В. Шульгач; Сокіл, 2006 та ін.), *народний географічний термін* (О. Данилюк, Т. Громко, Т. Поляруш, С. Шийка, О. Слободян та ін.), *географічний номен* (В. Німчук, О. Суперанська), *місцевий географічний термін* (Сокіл, 2006), *географічна лексика* (Данилюк, 1999; І. Задорожня та ін.), *географічний апелятив* (Ткаченко, 2001; Михальчук, 1997 та ін.), *географічна номенклатура* (Сіденко, 2000 та ін.), *географічна назва* (Я. Рудницький, S. Hrabec та ін.), *ландшафтна назва* (М. Худаш та ін.).

Дослідники зауважують, що географічна термінологія в конкретних діалектах займає проміжне місце між ономастичною й загальною сферами мови та є одним із джерел насамперед для мікротопоніміки, оскільки така лексика творить основну групу мікротопонімних найменувань (Михальчук, 1997, с. 30 та ін.). Наприклад, мікротопоніми Бойківщини, мотивовані географічними термінами, становлять 78 % (Сокіл, 2006, с. 288), Підгір'я – 65 % (Михальчук, 1997, с. 30) усіх досліджуваних онімів. Не є винятком й історичні мікротопоніми Харківщини. Географічні терміни формують онімну систему, особливо на початковому етапі її становлення, «коли відбувається масова топонімізація термінів у їх “абсолютному” або афіксально переоформленому стані» (Отин, 1979, с. 5). За словами Ю. Абдули, час найвищої продуктивності географічних термінів припадає на XVII і XVIII ст. (Абдула, 2006, с. 263). Вивчення такого типу апелятивів різних регіонів, на думку І. Железняк, дає можливість простежити ареали поширення топографічних термінів на терені України (Железняк, 1994, с. 65).

На формування і функціонування географічної термінології впливає низка чинників, з-поміж яких одним із найважливіших – природні умови регіону, тому в загальних рисах схарактеризуємо їх.

Харківська область розташована на північному сході України, на вододілі водних систем Дону і Дніпра (Історія, 1967, с. 9) і знаходиться в степовій і лісостеповій фізико-географічних зонах, які поділяють її майже навпіл: північна частина області належить до лісостепової, а південна – до степової (Максименко, Квартенко & Різник, 2016, с. 20). У XIX ст. на півночі Харківщина межувала з Курською і Воронезькою губерніями, на сході – із землями Війська Донського, на півдні – Катеринославською губернією за течією Сіверського Дінця, на заході – з Полтавською і Чернігівською губерніями. Територія краю становила 988,65 кв. м. (ХГ СНМ, с. I–II). На території Харківщини функціонує слобожанська говірка, яка контактує з північно-східним поліським наріччям, східностеповими та курськими і воронезькими говірками, що відображено діалектною лексикою в мікротопонімії регіону, в якій відбито найдавніші впливи як наслідок мовних контактів різних народів. За словами О. Іваненка, «в аспекті мотивації сумської ойконімії (з ГТ-оснотою) першість часто віддається не власне українському, а російському і білоруському діалектному матеріалу» (Іваненко, 2006, с. 27).

Із-поміж виявлених і проаналізованих мікротопонімів виокремлюємо за значенням такі лексико-семантичні групи географічних термінів:

1. Географічні терміни на позначення різного характеру підвищень.

Поверхня досліджуваного регіону – хвиляста рівнина, на її території спостерігається різниця абсолютних висот. У ландшафтній структурі території наявні такі схилово-височинні області: Старобільська, Східнополтавська, Західнодонецька, Середньоруська та Харківська, на якій розташовані такі найбільші населені міста, як Харків, Чугуїв, Зміїв, Вовчанськ, Валки (Максименко, Квартенко & Різник, 2016, с. 21). Крім цього, рельєф Харківської області урізноманітнюють степові блюдця, могили, кургани (Максименко, Квартенко & Різник, 2016). У досліджуваному ареалі виявлено чималу групу місцевих географічних термінів на позначення височин (16 одиниць), які мотивують відповідні мікротопоніми.

До мікротопонімів, в основах яких лежать географічні терміни на позначення позитивного рельєфу, належить *Баба*, курган (ВТКХГ, к. 27, р. XXV, арк. 18; к. 23, р. XXV, арк. 14); могила (ВТКХГ, к. 29, р. XXVI, арк. 16; ВТКХГ, к. 28, р. XXVI, арк. 15), *Стоячая Баба*, могила (ВТКХГ, к. 28, р. XXVI, арк. 15), *Лежачая Баба*, могила (ВТКХГ, к. 28, р. XXVI, арк. 15) < укр. *баба* в одному зі значень

‘кам’яна фігура, що знаходилася на кургані’ (Грінченко, 1, с. 13), діал. ‘підвищене місце в полі’ (СУГБІМ, с. 27), діал. ‘приземкувата гора’, ‘невелика гора, підвищення’ (Лісняк, 2009, с. 359). Цей апелятив засвідчений і в західних регіонах України зі значенням ‘невелика приземкувата гора; невисока гора, пагорб’, ‘пагорб’ (Личук, 2015, с. 242) та інших слов’янських мовах: ‘виступ на поверхні землі, земля, викинута з нори кротом’, ‘невелика гірка землі, узвиштя, горбок’ (Григорян, с. 7).

На позначення підвищення використовують і давній термін *бёрдо*, який в українських діалектах означає ‘крута гора’, ‘глибока безодня’, ‘велика суцільна скеля’, ‘скелястий обрив’ (Марусенко, с. 216). Натрапляємо на лексему *бёрда* і на суміжній сучасній Луганщині зі значенням ‘скелястий стрімкий схил’ (Глуховцева, с. 29) та на Бойківщині: *бёрда* ‘скеляста гора’, *бёрдо* ‘скеля’, ‘кам’яниста земля’, ‘твердий ґрунт’, ‘яма між брилами каміння в річці’ (Онишкевич, 1, с. 49). Номен *бердо* реалізувався в мікротопонімі *Бердянка*, балка (ВТКХГ, к. 23, р. XXV, арк. 14).

Географічний термін *бурта* означає ‘насип, пагорб, бугор’ (Грінченко, 1, с. 114). В українській літературній мові *бурта* – ‘невеликий горбок, насип, підвищення’ (СУМ, I, с. 261), на досліджуваному ареалі лексема діал. *бурт* функціює зі значенням ‘штучне підвищення’ (Карнаушенко, с. 21), в суміжних говірках апелятив *бурта* означає ‘гребінь, продовгувате підвищення’ (Громко, с. 32), ‘штучний пагорб, земляний насип’ (Дьякова & Хитрова, с. 43) та у віддалених ареалах ‘насип біля канави’, ‘круте підвищення біля доріг’ (Данилюк, с. 19), *буртик* ‘невелике підвищення’ (Личук, 2015, с. 254). Апелятив *бурта* лежить в основі найменування *Бурты*, балка (ВТКХГ, к. 24, р. XXV, арк. 15; Отин, 2, с. 225).

Лексему *вал* у літературній мові використовують на позначення ‘високого земляного насипу навколо поселення, міста або фортеці для захисту від ворога’ (СУМ, I, с. 283), на досліджуваній території – діал. ‘протяжна, подовжена височина’ (Карнаушенко, с. 12), у суміжних говірках – ‘межі між полями насипом’ (Слободян, 2017, с. 277), ‘штучного пагорбу’, ‘гребеня, кряжу, продовгуватого підвищення’ (Черепанова, с. 38), ‘земляного насипу, штучного пагорба’, ‘продовгуватого високого кряжу’ (Дьякова & Хитрова, с. 48), ‘штучно насипаного горба’, ‘гребінь, продовгувате підвищення’ (Громко, с. 34), у віддалених – ‘штучний насип уздовж берега річки’, ‘продовгувате підвищення’ (Личук, 2015, с. 254): *Старый земляной вал*, вал (ТОХН, с. 140), *Змиевы валы*, вали (Отин, 2, с. 198).

Орографічний термін *верх* в українській літературній мові має кілька значень: ‘верхня, найвища частина чого-небудь, переважно гори’ (СУМ, I, с. 334), також уживають зі значенням ‘верхній край’ (Грінченко 1, с. 139), на досліджуваній території – діал. ‘вершина пагорба, гори’ (Карнаушенко, с. 22), діал. ‘гора’ (Марусенко, с. 219), діал. (суміжне) ‘верхня частина підвищення’, ‘підвищення’ (Дьякова & Хитрова, с. 51): *Верхъсосенскъ*, фортеця (ОХН, с. 21). Цей термін фіксуємо і в мікротопонімі *Верх селицких котлубанов* (КБЧ, с. 70) зі значенням ‘верхня частина яру, балки; їх початок’ (Даль, 1, с. 186).

Одним із продуктивних є номен *горá* зі значенням ‘значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень’ (СУМ, II, с. 124), ‘підвищене місце’ (Грінченко, 1, с. 309). На Харківщині слово побутує з аналогічним значенням (Марусенко, с. 223). На Луганщині цей апелятив уживають також зі значенням ‘високий стрімкий схил’, ‘площа, яка вкрита горбками’, ‘велике підвищення’, ‘місцевість із похилою, опадистою поверхнею’ (Слободян, 2017, с. 300), у східностепових говірках – ‘значне підвищення над місцевістю’, ‘крутий берез річки’, ‘місце видобутку піску, крейди’ (Сіденко, 2003, с. 41), східнополіських – ‘підвищення’ (Черепанова, с. 62), воронезьких (суміжних) – ‘значна височина, що підіймається над навколишньою місцевістю’ (Дьякова & Хитрова, с. 78). Цей географічний термін виступає твірною основою таких найменувань: *Гора*, озеро (ВТКХГ, к. 19, р. XXIV, арк. 15; Отин, 2, с. 203), *Гора красная*, гора (ВТКХГ, к. 5, р. XXI, арк. 13), *Гора мѣлова*, гора (ОХН, с. 20), *Почтовая гора*, урочище (ВТКХГ, к. 7, р. XXII, арк. 13), *Холодна гора*, урочище (ТОХН, с. 106; ВТКХГ, к. 12, р. XXIII, арк. 14), *Кобцовая гора*, гора (ХГ СНМ, с. 51) та ін.

Близьким за значенням є апелятив *горб* зі значенням ‘невелике округле підвищення на площині’ (СУМ, II, с. 125), на досліджуваному ареалі – діал. ‘похиле низьке підвищення, пагорб’ (Марусенко, с. 223), на суміжних ареалах – діал. ‘невелике підвищення на площині’ (Слободян, 2017, с. 301), ‘горбкувата місцевість’ (Сіденко, 2003, с. 38), ‘підвищення’ (Черепанова, с. 62), ‘пагорб’ (Дьякова & Хитрова, с. 78), який лежить в основі мікротопоніма *Горбикъ*, ліс (ВТКХГ, к. 7, р. XXII, арк. 13).

Географічний термін *грéбiнь* у літературній мові має значення ‘вершина чого-небудь’ (СУМ, II, с. 162), в центральнослобожанських говірках – ‘бугор’, ‘вершина пагорба, гори’ (Карнаушенко, с. 10, 22), а в суміжних діалектах – ‘горбовина в полі продовгуватої форми’, ‘вершина, найвище місце гори’, ‘верхня частина місця з’єднання двох ярів’ (Дьякова & Хитрова, с. 80–81), ‘продовгувате підвищення’, ‘вершина продовгуватого підвищення’ (Громко, с. 63), ‘продовгувате підвищення’, ‘гостра вершина гори’ (Потапчук, 2012, с. 256), пор. у говірках Волині – ‘місце, де розходяться дві річки, дороги’

(Данилюк, с. 39). Цей термін є твірною основою мікротопоніма *Гребенець*, балка (ВТКХГ, к. 7, р. XXII, арк. 13).

Лексема *грун / грунь* зі значенням ‘невисока гора з м’якими контурами’ (Янко, с. 108), діал. ‘невелике підвищення на схилі гори’ (Марусенко, с. 225), ‘горб, підвищення’, ‘вершина горба, підвищення’, ‘схил гори, горба, підвищення’ (Громко, с. 65), ‘підвищення, бугор, пригорок, підвищене місце’ (Мурзаев, с. 160), представлена в утворенні *Балка груньская*, балка (ВТКХГ, к. 7, р. XXII, арк. 13).

Мотивувальною основою мікротопоніма *Дуванка*, балка (Отин, 2, с. 155) виступає апелюватив *дуван* ‘відкрите високе місце, яр над рікою’ (Мурзаев, с. 192).

Апелюватив *зимівник* зафіксовано в мікротопонімі *Зимовникъ*, ліс (ВТКХГ, к. 16, р. XXIII, арк. 18). В українських діалектах лексема функціонує зі значенням ‘утеплене приміщення для зимівлі бджіл, зимівник’ (СУГБІМ, с. 259). Ця лексема зареєстрована і на суміжних з українською територіях, пор. рос. діал. (воронезькі суміжні) ‘крейдяна гора з видовбаними ходами, в яких зимою живуть бджоли’ (Дьякова & Хитрова, с. 272), ‘садиба коннозаводчика в задонських степах’, ‘степ для випасу коней’, ‘рослина’ (СРНГ, 11, с. 278) та в інших слов’янських мовах: макед. діал. ‘сире, позбавлене сонця місце, де довго залежується сніг’ (Григорян, с. 83).

Курган – одна з основних лексем цієї семантичної групи, складник понад 20 найменувань: *Змієвъ курганъ*, курган (ХГ СММ, с. XXXVII), *Изюмский курган*, курган (КБЧ, с. 75), *Курганъ верхній*, курган (ВТКХГ, к. 26, р. XXV, арк. 17), *Курганъ дубовой*, курган (ВТКХГ, к. 27, р. XXV, арк. 18), *Курганъ липовой*, курган (ВТКХГ, к. 27, р. XXV, арк. 18; к. 20, р. XXIV, арк. 16) та ін. У сучасній літературній мові цей номен позначає ‘насип над стародавньою могилою’, ‘високий земляний насип при дорозі на кордоні’, ‘горб, гірка, що нагадують насип’ (СУМ, IV, с. 406). На досліджуваному ареалі має значення діал. ‘підвищення’, ‘гора, розташована окремо’ (Карнаушенко, с. 6, 14). У діалектах на суміжних територіях дефінують так: ‘велике підвищення’, ‘горб, вільний від заростів’, ‘горб, що поріс деревами’, ‘невелике підвищення на площині’ (Слободян, 2017, с. 353), ‘насипаний горб’ (Черепанова, с. 117), ‘штучний пагорб, великий бугор’, ‘одичиний високий природний пагорб круглої форми’ (Дьякова & Хитрова, с. 174), ‘насипаний горб, штучне підвищення’ (Громко, с. 106),

Апелюватив *кучугури* на досліджуваному ареалі фігурує зі значенням ‘невелика полога гора’ (СУМ, IV, с. 424), у діалектах на суміжних територіях – ‘горбиста місцевість, чергування пагорбів і низин’, ‘пагорб, порослий лісом’, ‘насипаний пагорб’ (Черепанова, с. 119), ‘невелика височина, пагорб’, ‘вершина гори, пагорб’ (Дьякова & Хитрова, с. 178), ‘горб’, ‘насипана гірка, штучне підвищення’ (Громко, с. 108), ‘крейдяні горби ерозійного походження на схилах річкових долин’ (Мурзаев, с. 325) і виступає в назві *Кучугури*, озеро (ВТКХГ, к. 3, . XX, арк. 13), лог (Отин, 2, с. 245).

Географічний термін *майдан* відомий як діал. ‘лісова галявина’, архл. ‘стародавня могила, розкопана згори’ (СУМ, IV, с. 597), ‘місце на схилі гори; відкрите місце на підвищенні’ (Марусенко, с. 236), ‘ділянка, вирівняна людиною’ (Карнаушенко, с. 5), суміжне ‘пагорб, горбиста місцевість’ (Дьякова & Хитрова, с. 194), ‘лісова галявина’ (СУГБІМ, с. 406). Він мотивував мікротопоніми *Майданъ*, балка (ВТКХГ, к. 11, р. XXIII, арк. 13), могила (ВТКХГ, к. 28, р. XXVI, арк. 15), *Майданы*, яр (ВТКХГ, к. 24, р. XXV, арк. 15), *Вонючий майданъ*, могила (ВТКХГ, к. 28, р. XXVI, арк. 15) тощо.

Поширеним у слобожанському регіоні є й термін *могила* із семемами ‘високий насип на місці давнього поховання’ (СУМ, IV, с. 772). Натрапляємо на цей термін і в діалектах сучасної Харківщини зі значенням ‘штучне підвищення’ (Карнаушенко, с. 21), сучасної Луганщини: ‘невелике підвищення на площині’, ‘дуже крутий схил’ (Слободян, 2017, с. 371), Чернігівсько-Сумського Полісся: ‘підвищення’, ‘невелике продовгувате підвищення’ (Черепанова, с. 134), Донеччини: *могіли*, *могілки* ‘підвищення антропогенного походження’ (Сіденко, 2003, с. 87) та Воронежчини: ‘назви курганів та пагорбів на півдні Воронежської області’ (Дьякова & Хитрова, с. 199). Цей географічний термін покладено в основу назв *Макартеуцкая могила*, урочище (ВТКХГ, к. 12, р. XXIII, арк. 14), *Могила робленая*, могила (ВТКХГ, к. 4, р. XXI, арк. 12), *Могила Шасталова*, могила (ВТКХГ, к. 4, р. XXI, арк. 12) та ін.

Непродуктивна на досліджуваній території лексема *шпиль* ‘конусоподібний пагорб’ (СУМ, XI, с. 521). Цей апелюватив у слобожанській говірці побутує із семемами ‘вершина пагорба, гори’ (Карнаушенко, с. 22), ‘велике підвищення’, ‘верхня частина гори’ (Слободян, 2017, с. 462), у поліській – ‘гостра вершина гори’, ‘крута гора’ (Черепанова, с. 237–238), центральностепових – ‘півострів, що гострим кінцем заходить у лиман, озеро’ (Чабаненко, 4, с. 245), у воронезькій – ‘втягнутий до верху пагорб, загострена височина’ (Дьякова & Хитрова, с. 336), напр.: *Острой шпиль*, балка (ВТКХГ, к. 29, р. XXVI, арк. 16), *Средній шпиль*, курган (ВТКХГ, к. 22, р. XXIV, арк. 18).

2. Географічні терміни на позначення зниженого рельєфу.

Поширена форма рельєфу досліджуваного ареалу – численні балки з чагарниковою та різнотравною лучно-степовою рослинністю, яри, долини річок Вовчої, Великого Бурлука, Гнилиці, Хотомлі, Плотви, Осколу, Сіверського Дінця та ін., байраки та прируслові, притерасні урочища з лучно-болотною рослинністю (Максименко, Квартенко & Різник, 2016). У межах ландшафтного комплексу Харківщини виокремлюють Орільсько-Самарську, Приазовську, Кінсько-Ялинську низовинні області (Максименко, Квартенко & Різник, 2016). Різні види заглибин досліджуваного краю відображають географічні терміни на позначення зниженого рельєфу (51 одиниця), які мотивують історичні мікротопоніми.

Лексема *азак* означає ‘нога’, ‘кінець’, ‘низьке місце’ (Радлов, I, 1, с. 558–559), (пор., крим.-татар. *azaq* ‘гирло’) реалізована в мікротопонімі *Азакъ*, городище (ХГ СНМ, с. XXXII).

Апелятив *байрак* (реалізований в пам’ятках варіантами *буярак*, *боеракъ*, *буекъ*) на досліджуваній території ідентифікують з ‘яром, порослим лісом та чагарниками’ (СУМ, I, с. 91), є стрижневим компонентом у понад 20 мікротопонімів *Байракъ сухой*, ліс (ХГ СНМ, с. 146), *Буярак Юшковъ*, байрак (КБЧ, с. 62), *Карсуновъ байракъ*, урочище (ХГ СНМ, с. 46), *Боеракъ крайній*, байрак (ВТКХГ, к. 26, р. XXV, арк. 17) та ін. На Харківщині використовують зі значенням ‘замкнута западина значних розмірів’ (Карнаушенко, с. 38), Луганщині – ‘яр, порослий лісом’, ‘глибока довга западина зі стрімкими берегами, вибоїна від дії талих вод’ (Слободян, 2017, с. 263), Сумщині – ‘яр’ ‘яр, порослий лісом’ ‘чашоподібна низина’ (Черепанова, с. 25), Воронежчині – ‘сухий яр’, ‘глибокий яр’, ‘вибоїна’ (Дьякова & Хитрова, с. 26, 37).

Мікротопонім *Бакайка*, рукав (Отин, 2, с. 180) похідний від географічного терміна *бакэй* ‘вибій з водою, калюжа на дорозі; баюра’ (СУМ, I, с. 91) ‘глибока яма в річці, ставку’ (Грінченко, I, с. 22), укр. діал. ‘глибокий стрімкий яр’ (Марусенко, с. 214), діал. суміжне ‘велика заглибина в річці’ (Дорошенко, с. 104), ‘розширення ріки в очеретяних плавнях у низинах Дніпра, Буга’, ‘глибока яма в болоті, ріці, озері’ (Мурзаев, с. 66), ‘рівчак з водою’ (Стрижак, с. 41), ‘вир у ріці’, ‘глибока яма в річці’, ‘калюжа, яма з водою’ (Громко, с. 16), ‘вибоїна на дні балки, якою стікає вода’ (Чабаненко, I, с. 59), рос. діал. суміжне ‘річний протік в очереті’ (Дьякова & Хитрова, с. 26).

На Слобожанщині лексема *балка* є дуже продуктивною (понад 800 назв), що пов’язано з фізико-географічними особливостями степового краю, і вказує на ‘яр з пологими схилами’ (СУМ, I, с. 96). Відповідна назва фігурує і на досліджуваному ареалі зі значенням ‘видолинок, неглибока улоговина’ (Сагаровський, I, с. 21), ‘долина, рівна велика довга (стиснута) впадина між пагорбами з пологими схилами і тимчасовим водотоком по дну’ (Карнаушенко, с. 38) та на прилеглих територіях – ‘вузька долина’, ‘вузька протяжна долина’, ‘долина між двома підвищеннями’, ‘неглибокий як’, ‘низина, вкрита травою’, ‘широка низина’, ‘яр у степу’, ‘рівнина в низині’ (Слободян, 2017, с. 263), ‘низина з пологими схилами’, ‘невеликий яр’, ‘яр у степу’, ‘яр порослий лісом’, ‘яма в лісі, наповнена водою’ (Черепанова, с. 26), ‘великий яр продовгуватої форми з пологими краями’, ‘відгалуження від яру, боковий яр з лісом’, ‘впадина невизначених розмірів з мокрим заболоченим дном’ (Дьякова & Хитрова, с. 27–28): пор. мікротопоніми *Балка Адамова*, балка (ВТКХГ, к. 25, р. XXV, арк. 16), *Балка Бабакова*, балка (ВТКХГ, к. 8, р. XXII, арк. 14), *Балка бабачья*, балка (ВТКХГ, к. 25, р. XXV, арк. 16; к. 21, р. XXIV, арк. 17), *Балка берестоватая*, балка (ВТКХГ, к. 29, р. XXVI, арк. 16; к. 26, р. XXV, арк. 17; к. 25, р. XXV, арк. 16; Отин, 2, с. 297) та ін.

Мікротопонім *Клебинъ быкъ*, балка (ВТКХГ, к. 29, р. XXVI, арк. 16) пояснюємо як похідний від географічного терміна *бик* зі значенням (суміжна територія) ‘вузький урвистий мис між двома вершинами яру, балки’ (Мурзаев, с. 107). Проте в окремих регіонах він побутує з іншим значенням: ‘пагорб на відкритому місці’ (Черепанова, с. 29), ‘потік, що тече вузькою ущелиною між високими берегами’ (Личук, 2015, с. 248).

Назви *Бычекъ*, балка (ВТКХГ, к. 28, р. XXVI, арк. 15), овраг (Отин, 2, с. 272), *Сухой бычекъ*, балка (ВТКХГ, к. 28, р. XXVI, арк. 15) походять від апелятива *бичок* ‘балка на півдні Воронежської області’ (Мурзаев, с. 107).

Апелятив *вершіна* на досліджуваній території побутує із семантикою ‘вихідна частина яру, балки: місце, де вони беруть початок’ (СУМ20, II, с. 162; Карнаушенко, с. 81). У суміжних діалектах цей географічний термін означає: на Луганщині – ‘верхня частина гори’, ‘вершина, початок річки’, ‘початок поля’ (Слободян, 2017, с. 281), Сумщині – ‘вершина’, ‘джерело, початок ріки’ (Черепанова, с. 41–42), Воронежчині – ‘початок ріки, яру’, ‘яр’, ‘відгалуження від яру’, ‘старе русло ріки’ (Дьякова & Хитрова, с. 52), (Курська і Белгородська обл.) ‘яр’ (СРНГ, 4, с. 173), Кропивниччині – ‘горішня частина горба підвищення’, ‘витік річки’, ‘мілина’ (Громко, с. 37–38). Одне зі значень реалізоване в таких мікротопонімах: *Вершина*, балка (ВТКХГ, к. 10, р. XXII, арк. 16), *Вершина березовкаго яра*

(ХГ СНМ, с. 14), *Вершина оврага наугольного* (ХГ СНМ, с. 147), *Орѣховая вершина*, урочище (ХГ СНМ, с. 14) та ін.

У слобожанському лексиконі слово *віла* побутує зі значенням діал. *вилка* ‘місце розходження ярів’ (Карнаушенко, с. 83), *вилы* ‘балка, розгалужена на дві частини’ (Черепанова, с. 45). Лексему зафіксовано і в суміжній Воронежській області – *вилка* ‘вузький початок яру’ (Дьякова & Хитрова, с. 55), Кропивниччині – *вилка* ‘розгалуження русла річки’, ‘розгалуження дороги’ (Громко, с. 41), на Волині – зі значенням ‘місце, де розходяться дві річки’ (Данилюк, с. 106): пор. мікротопоніми *Вилы*, балка (ВТКХГ, к. 29, р. XXVI, арк. 16; к. 26, р. XXV, арк. 17; к. 25, р. XXV, арк. 16; к. 18, р. XXIV, арк. 14; к. 14, р. XXIII, арк. 16; Отин, 2, 191, 279), овраг (ВТКХГ, к. 19, р. XXIV, арк. 15; Отин, 2, 208), яр (Отин, 2, с. 164), урочище (Отин, 2, с. 197), *Виловка*, балка (ВТКХГ, к. 18, р. XXIV, арк. 14; Отин, 2, с. 197).

Базовий апелятив мікротопоніма *Головище*, яр (Отин, 2, с. 288) – географічний термін *голові́*, *голові́ще*, значення якого в літературній мові ‘збільш. до голова’ (СУМ, II, с. 112), діал. (Харківщина) *голова*, *головище* ‘початок яру’ (Карнаушенко, с. 80–81), суміжне *голові́ця* ‘витік річки’ (Громко, с. 59), віддалене *голові́ця* ‘початок річки’ (Личук, 2015, с. 273).

В основі назви *Гузун*, городище (ХГ СНМ, с. XXXVII) – апелятив *гузу́н* < *ізіум* < тюрк. *узен* ‘невелика ріка, потік, долина’ (<https://gufo.me/dict/toponymy>), пор. тюрк. *äzän* = *özän* ‘ріка’ (Радлов, I, 1, с. 890); *özön* ‘ріка’ (Радлов, I, 2, с. 1302), *üzän* ‘низовина’, ‘долина’ (Радлов, I, 2, с. 1891), *üzön* ‘ріка’, ‘ручай’ (Радлов, I, 2, с. 1893), казах. *Özön* ‘річка’, кар. *Äzän* ‘річка’, тат. *üzän* ‘низина’, бар. *Üzon* ‘ручай’, тел. *Öizöt* ‘низина’ (Фасмер, II, с. 124), пор. крим.-тат. *озен* → *озен*, *узен* → *узен* / *узан* → *узан* ‘річка’ (Отин, 1977, с. 68).

Мікротопонім *Довжикъ*, балка (ВТКХГ, к. 8, р. XXII, арк. 14), овраг (Отин, 2, 290) утворений від онімизованого географічного терміна *дбвжик*, який на досліджуваному ареалі вживають зі значенням ‘яр видовженої форми’ (СУМ20, IV, с. 319), у центральностепових говірках – з іншим значенням ‘продовгуватий ліс’ (Громко, с. 71).

Номен *дол* в українській літературній мові диференціюють як ‘низ, долина, яма’ (ЕСУМ, II, с. 89). З аналогічним значенням на території Харківщини фіксує Т. Марусенко (Марусенко, с. 226), Г. Карнаушенко – ‘довгий і пологий яр’ (Карнаушенко, с. 66). Для інших етнографічних районів, зокрема для суміжної Воронежчини цей апелятив характерний із таким спектром семем: ‘низина продовгуватої форми’, ‘яр’ (Дьякова & Хитрова, с. 88), Кропивниччині: ‘довге підвищення’, ‘рівнина’, ‘рівнина в неглибокій западині’, ‘прогалина в лісі, просіка’, ‘яма, рів’, ‘долина, низ’, ‘широка низовина’, ‘низовина біля річки’ (Громко, с. 70), Івано-Франківщині: ‘пасмо гір’, ‘крайне пасмо Карпат, що примикає до Підгір’я’ (Онишкевич, 1, с. 220) і реалізований в мікротопонімах *Котлубановъ доль* (КБЧ, с. 62), *Маслений доль* (КБЧ, с. 62).

Складовою частиною чималої кількості назв (*Большая долина*, балка (ВТКХГ, к. 12, р. XXIII, арк. 14; Отин, 2, с. 177), *Бурдякова долина*, урочище (ХГ СНМ, с. 46), *Гаврилкова долина*, болото (ВТКХГ, к. 11, р. XXIII, арк. 13), *Глодова долина*, урочище (ВТКХГ, к. 11, р. XXIII, арк. 13) та ін.) є апелятив *долі́на*, який у літературній мові функціює зі значенням ‘рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами’ (СУМ, II, с. 358). В аналізованому ареалі уживають зі значенням ‘низина’, ‘рівна велика довга (стиснута) впадина між пагорбами з пологими схилами і тимчасовим водотоком по дну’ (Карнаушенко, с. 35, 38), у суміжних говірках – ‘рівнина’, ‘рівнина в неглибокій западині’, ‘широка низина’, ‘рівнина між двома горами’ (Слободян, 2017, с. 315), ‘широка низина’, ‘низина між двома горами’, ‘заболочена низина’, ‘низина в полі, залита водою’ (Черепанова, с. 71), ‘низина продовгуватої форми’, ‘основа яру’ (Дьякова & Хитрова, с. 89).

Географічний термін *жоло́б* має значення ‘западина, заглиблення між підвищеннями, горами’ (СУМ, II, с. 543). На терені Луганщини лексему *жолубок* трактують як ‘канал, водовідвід’ (Слободян, 2017, с. 318), Сумщині – ‘глибока центральна течія ріки’ (Черепанова, с. 76), Воронежчини – *желобі́на* ‘низьке місце між двома підвищеннями’ (СРНГ 9, с. 109), Кропивниччині – *жоло́б*, *жолуб* ‘канава з проточною водою’, *жолобо́к* ‘джерело’, *жолубо́к* ‘канал, водовідвід’ (Громко, с. 74), Волині – ‘балка’, ‘найглибше місце у водоймі’ (Данилюк, с. 49), напр.: *Желобокъ*, балка (ВТКХГ, к. 26, р. XXV, арк. 17), яр (ВТКХГ, к. 12, р. XXIII, арк. 14; к. 7, р. XXII, арк. 13), *Жолобокъ*, балка (ВТКХГ, к. 18, р. XXIV, арк. 14; к. 13, р. XXIII, арк. 15; Отин, 2, с. 190), яр (ВТКХГ, к. 4, р. XXI, арк. 12; Отин, 2, с. 138, 148).

Основи *заві́л*, *заві́лля*, *заві́ли* на Харківщині мають значення діал. ‘місцевість, покрита ярами, балками, яругами тощо, непридатна для сільського господарства’ (СРНГ, 9, с. 293–294), на Луганщині – ‘купа каменів’ (Слободян, 2017, с. 319), Поліссі – ‘насипаний горб’ (Черепанова, с. 77), Воронежській області – ‘яр з обривом’ (Дьякова & Хитрова, с. 102), Волині – ‘дерева, повалені бурєю’ (Данилюк, с. 49): пор. мікротопонім *Завали*, ставок (ХГ СНМ, с. 8).

Базова назва *западина* стала основою мікротопоніма *Западина*, балка (ВТКХГ, к. 18, р. XXIV, арк. 14), що означає ‘заглиблене місце на чому-небудь, яма’, ‘понижена місцевість’ (СУМ, III, с. 239), діал. ‘замкнуте низьке місце, котловина’, ‘степове блюдце’ (Карнаушенко, с. 43), діал. суміжне ‘дно яру’, ‘неглибокий яр’, ‘площа із заглибленим місцем’, ‘рівнина в неглибокій западині’ (Слободян, 2017, с. 323), ‘долина’, ‘яма’, ‘яр’, ‘поглиблення на місці водойми’, ‘стиснута низинна місцевість’, ‘яр у степу’, ‘улоговина кругла або овальна’ (Черепанова, с. 82), ‘низьке місце в полі; лощина’, ‘неглибоке зниження в степу округлої форми’, ‘неглибока яма невизначеної форми в полі’, ‘яр з обваленими схилами’ (Дьякова & Хитрова, с. 111), ‘глибока яма’, ‘глибокий яр’, ‘долина’, ‘низина в полі, що навесні заливається водою’, ‘заглиблення на місці водойми’ (Громко, с. 78–79).

Низка мікротопонімів мотивовані географічним терміном *кобїлка*, рос. діал. (суміжне з Харківщиною) ‘яр із переломом рельєфу в руслі, де утворюється уступ’ (Мурзаев, с. 281), діал. (Курщина) ‘яр із сідловиною на початку’ (Яценко, с. 42), який фіксують на Івано-Франківщині з протилежним значенням ‘велика гора’, ‘велике узвишся, великий високий горб’ (Личук, 2015, с. 316). До таких назв належать *Кобыла*, яр (ВТКХГ, к. 3, р. XX, арк. 13), *Закобилье*, урочище (ХГ СНМ, с. 30), *Кобылица*, балка (ВТКХГ, к. 3, р. XX, арк. 13).

Географічний термін цієї семантичної групи *ковбан* / *ковбаня* зі значенням ‘глибоке місце, яма в річці, озері і т. ін.’ (СУМ, IV, с. 202), діал. *ковбанюга* ‘збільш. велика калюжа, ковбаня’ (Сагаровський, 1, с. 173) та близькими значеннями на суміжних ареалах: *ковбаня* ‘яма з водою’ (Слободян, 2017, с. 338), *колдобаня* ‘яма’, ‘глибока яма’, ‘глибока яма з крутими схилами’, ‘яма, в якій бере початок ріка’, ‘яма, наповнена водою; яма в болоті’, ‘вир, глибоке місце в ріці’ ‘невелике озеро’ (Черепанова, с. 97, 99–100), *ковбаня* ‘калюжа’ (Дьякова & Хитрова, с. 140), ‘вир у річці’, ‘калюжа, яма з водою’ (Громко, с. 94) фіксуємо в мікротопонімі *Ковбаня*, озеро (ВТКХГ, к. 19, р. XXIV, арк. 15).

Номен *колки* в суміжних діалектних ареалах позначає рос. діал. *колки* ‘низина, болотисте місце’, ‘великі природні ями, заповнені водою’ (Дьякова & Хитрова, с. 147). Це значення географічного терміна реалізує зафіксований мікротопонім *Колья*, балка (ВТКХГ, к. 29, р. XXVI, арк. 16).

До мікротопонімів, в основі яких наявний апелятив на позначення зниженого рельєфу, належать *Камыши*, озеро (ВТКХГ, к. 14, р. XXIII, арк. 16; Отин, 2, с. 271), *Камышь*, яр (ВТКХГ, к. 5, р. XXI, арк. 13) < *коміши* зі значенням ‘низинне заплавне місце, густо заросле очеретом’ (Карнаушенко, с. 57; Мурзаев, с. 251). Близьке значення цього апелятива побутує і в суміжних діалектах: *коміши*, *коміши* ‘низина поросла очеретом’ (Слободян, 2017, с. 342), ‘зарослі очерету’, ‘заросле рослинністю болото’ (Дьякова & Хитрова, с. 131), похідне *комішник* ‘болото біля ріки’ (Черепанова, с. 104).

Назва *котловїна*, *котїл* у формі *котлован* ‘штучне заглиблення в ґрунті для фундаменту будівель, гідротехнічних споруд і т. ін.’, ‘велика западина на поверхні землі’ (СУМ, IV, с. 311), яка поширена в літературній мові, часто вживають на території Харківщини зі значенням ‘долина з пологими берегами’ (Янко, с. 190), *котловїна* ‘вир’ (Карнаушенко, с. 191) та суміжних і віддалених регіонах: ‘заглиблення в ґрунті круглої форми’, ‘вирита яма’, ‘низина між двома горами’ (Черепанова, с. 108), ‘велика яма антропогенного походження’ (Сіденко, 2003, с. 65), ‘велика яма’, ‘глибока і вузька долина’, ‘низина’ (Слободян, 2017, с. 347), ‘глибока яма, в ріці з виром’, ‘глибоке місце в ріці’, ‘яр’ (Дьякова & Хитрова, с. 158), ‘штучно вирита яма’, ‘заглиблення земної поверхні круглої форми’, ‘степовий яр’ (Громко, с. 99–100). Цей апелятив фіксуємо в мікротопонімі *Сухая котельва*, яр (ВТКХГ, к. 11, р. XXIII, арк. 13).

Географічні терміни *крутець* діал. суміжне ‘яр із крутими схилами’ (Дьякова & Хитрова, с. 168), *крутик* діал. суміжне ‘крутий яр’ (Дьякова & Хитрова, с. 168), *круча* літ. ‘високий стрімкий берег; урвище’ (СУМ, IV, с. 377–378), *крутовина* ‘схил, яр’ (Грінченко, 2, с. 315), діал. суміжне *крутєньке* ‘глибокий яр’ (Слободян, 2017, с. 350), *крутяк* ‘високий стрімкий схил’ (Слободян, 2017, с. 351), пор. *крутойяр* ‘глибока довга западина зі стрімкими берегами, вибоїна від дії талих вод’ (Слободян, 2017, с. 350), *круча* ‘великий яр’, ‘високий стрімкий схил’, ‘глибокий яр’ (Слободян, 2017, с. 351), ‘глибокий яр’ (Сіденко, 2003, с. 245), ‘крутий схил гори’ (Черепанова, с. 112) фіксуємо в мікротопонімах *Крутець*, овраг (ВТКХГ, к. 5, р. XXI, арк. 13), *Крутикъ*, балка (ВТКХГ, к. 22, р. XXIV, арк. 18; к. 5, р. XXI, арк. 13), *Круты*, яр (Отин, 2, с. 270), *Крутинка*, балка (ВТКХГ, к. 24, р. XXV, арк. 15; Отин, 2, с. 225).

Одним із поширених лексичних засобів для вираження семантики зниженого рельєфу є апелятив *лог*, запозичений з російської мови: діал. *лог* ‘заглиблення в рельєфі; яр з пологими схилами’ (ЕСУМ, III, с. 278)) зі значенням на досліджуваній території ‘глибокий широкий яр’ (Карнаушенко, с. 68), пор. рос. діал. суміжне ‘пласкодонна балка з лугово-степовою рослинністю’ (Мурзаев, с. 344), ‘широкий яр з пологими схилами’ (Дьякова & Хитрова, с. 184–185), а також українські похідні у прилеглих ареалах: *логвина* ‘площа із заглибленим місцем’, *логовина* ‘заглиблення на місці водойми’ (Слободян, 2017, с. 361), *лїгвина*, *логовїна*, *лїговище*, *лїгвище* ‘низина’, *лог*, *улїговина*, *улїгвина*

‘мокра, заболочена низина’, *уловіна, улогвіна* ‘долина потоку’, ‘яр’ (Черепанова, с. 177), *логовіна* ‘заглиблення на місці водойми’ (Громко, с. 114). Цей географічний термін є складовим компонентом таких мікротопонімів (близько 50): *Большой логъ*, лог (ВТКХГ, к. 13, р. XXIII, арк. 15), *овраг* (ВТКХГ, к. 12, р. XXIII, арк. 14; Отин, 2, с. 178), *Верхній логъ*, лог (ВТКХГ, к. 13, р. XXIII, арк. 15), *Карпичевъ логъ*, балка (ВТКХГ, к. 13, р. XXIII, арк. 15), *Логъ атаманській*, лог (ВТКХГ, к. 26, р. XXV, арк. 17), *Мандринь логъ*, балка (ВТКХГ, к. 18, р. XXIV, арк. 14), *Логъ голый*, балка (ВТКХГ, к. 9, р. XXII, арк. 15) та ін.

Окреслену семантику на території Харківщини виражають і географічні терміни *макітра* зі значенням діал. ‘улоговина’ (СУМ, IV, с. 602), *макітра, макотеть, макорть, макортти* ‘котловина’ (Грінченко, 2, с. 399–400), зокрема й на прилеглих ареалах: ‘кругла впадина, котловина, поросла лісом’, ‘гора, поросла лісом’ (Черепанова, с. 131), ‘широкий яр округлої форми’ (Дьякова & Хитрова, с. 194), ‘заглиблення на вершині гори’, ‘яма круглої форми’ (Потапчук, 2012, с. 266), пор. мікрогідроніми *Макитра*, балка (ВТКХГ, к. 24, р. XXV, арк. 15; Отин, 2, с. 308), яр *Льснякова макитра* (ВТКХГ, к. 7, р. XXII, арк. 13), *Макортет*, яр (Отин, 2, с. 153), *овраг* (Отин, 2, с. 177) та ін.; загальноукраїнський термін *оболонь* зі значенням у літературній мові ‘заплавні луки’ (СУМ, V, с. 550), який фіксуємо і в прилеглих суміжних говірках: *оболоння* ‘низина біля річки’, *болоння* ‘болото біля ріки’, ‘заболочена низина’, ‘заливний луг’ (Черепанова, с. 31), *болонь* ‘заливний луг, низинна лугова рівнина біля ріки або озера’ (Дьякова & Хитрова, с. 33) – *Оболоня*, урочище (ВТКХГ, к. 11, р. XXIII, арк. 13); *окіп* – у літературній мові ‘рів із земляним насипом, валом навколо чого-небудь’ (СУМ, V, с. 675), у діалектах: *окіп* ‘штучний яр’, ‘яр’ (Слободян, 2017, с. 384), ‘заглиблення на місцевості’ (Сіденко, 2003, с. 62), ‘осушувальна канава’ (Черепанова, с. 149), ‘яма з обваленими краями’, ‘канава навколо садиби’ (Дьякова & Хитрова, с. 216), ‘канава, обочина’, ‘рів з валом’ (Громко, с. 134), представлений у мікротопонімі *Окопъ*, урочище (ХГ СМ, с. 30).

Для мікротопонімів *Оврагъ Абрамовъ*, *овраг* (ВТКХГ, к. 13, р. XXIII, арк. 15; Отин, 2, с. 143), *Оврагъ Акимовській*, *овраг* (ВТКХГ, к. 2, р. XX, арк. 12), *Оврагъ Бардаковъ*, *овраг* (ВТКХГ, к. 13, р. XXIII, арк. 15; Отин, 2, с. 145), *Оврагъ Баранниковъ*, *овраг* (ВТКХГ, к. 20, р. XXIV, арк. 16) та ін. основою виступає географічний термін *овраг*, існування якого підтверджують як українська слобожанська діалектна лексика, так і суміжна російська з такими значеннями: ‘подовжене повздожне ерозійне поглиблення з оголенням кореневих порід на схилах, іноді складної конфігурації’ (Карнаушенко, с. 64; Мурзаев, с. 404), ‘площа із заглибленим місцем’, ‘яр’ (Глуховцева, с. 246), рос. діал. ‘низьке заболочене місце’ (СРНГ, 22, с. 302).

На позначення зниженого рельєфу в історичних джерелах Харківщини виявлено географічний термін *отлог*. За походженням – це віддієслівний дериват. На Харківщині Г. Карнаушенко фіксує цей апелятив зі значенням ‘схил пагорба, гори’ (Карнаушенко, с. 23), на Поліссі – *отлога* ‘низина, на якій погано сходять зернові’ (Бабичева, с. 254). У суміжних російських говірках дослідники зареєстрували вживання лексеми зі значенням ‘боковий яр, відгалуження від яру’, ‘край яру, схил’ (Дьякова & Хитрова, с. 225), яка відображена в назві *Отложина*, балка (ВТКХГ, к. 25, р. XXV, арк. 16).

Назву *Халанский отрожек* (Отин, 2, с. 246) розглядаємо як утворення від географічного терміна *отрог, отрожек* ‘відгалуження яру, долини’ (Мурзаев, с. 423), *отрѡжина* ‘відгалуження яру, ріки’ (БТСДК, с. 348). Він є наслідком російської експансії і збережений у місцевих говірках: *отрѡг* ‘відгалуження від яру, роздвоєння яру’ (Карнаушенко, с. 82), *отрѡжек* ‘неглибокий отрог яру’ (Карнаушенко, с. 83).

У мікротопонімах *Плотва*, *овраг* (ВТКХГ, к. 21, р. XXIV, арк. 17; к. 14, р. XXIII, арк. 16), балка (Отин, 2, с. 125, 127, 275), *Гнилая плотва*, балка (ВТКХГ, к. 22, р. XXIV, арк. 18), *Плотвъць*, яр (ВТКХГ, к. 3, р. XX, арк. 13) вживається лексема *плота / платѡ*. У літературній мові цей апелятив лексикографічні джерела фіксують зі значенням ‘підвищена рівнина з рівною або хвилястою поверхнею’ (СУМ20, XIII, с. 262). На досліджуваній території цей географічний термін вживають зі значенням ‘глибокий яр із вибоїнами по схилах з донним заглибленням’ (Карнаушенко, с. 68). У суміжних діалектах цей номен дослідники тлумачать так: ‘рівнина на підвищенні’, ‘підвищена місцевість з рослинністю’ (Черепанова, с. 167), ‘улоговина або балка (в Курській, Воронежській областях)’ (Мурзаев, с. 441), ‘лог, балка’ (у Воронежській області) (Дьякова & Хитрова, с. 240).

Традиційним апелятивом на позначення зниженого рельєфу є *поділ*, реалізований у мікротопонімах *Подоль*, урочище (ХГ СМ, 132), болото (ВТКХГ, к. 7, р. XXII, арк. 13), *Подолы*, яр (ВТКХГ, к. 3, р. XX, арк. 13). В українській літературній мові номен *поділ* позначає ‘низько розташовану місцевість, низину’ (СУМ, VI, с. 746). Для слобожанських говірок характерне вживання лексеми зі значенням ‘низина біля ріки, затоплювана рікою, заплава’ (Карнаушенко, с. 59), ‘долина’ (Слободян, 2017, с. 406), східнополіських – *подѡл* ‘низ гори’, ‘низина біля річки’, ‘мокра низина, поросла травою’, *подѡли* ‘рівна

низина' (Черепанова, с. 172–173), воронезьких – 'низьке рівне місце, особливо під горою, біля ріки', 'відкрита безліса рівнина на заплаві' (Дьякова & Хитрова, с. 245), центральностепових – 'рівнина', 'рівнина в неглибокій западині', 'низина', 'долина', 'глибокий яр' (Громко, с. 154–155).

У проаналізованих мікротопонімах *Средняя поадь*, балка (ВТКХГ, к. 3, р. XX, арк. 13), *Большая поадь*, балка (ВТКХГ, к. 3, р. XX, арк. 13), *Малая поадь*, балка (ВТКХГ, к. 3, р. XX, арк. 13) привертає увагу, що на позначення яру використовують географічний термін *поадь*, який у говірках Воронежчини позначає 'розгалужений глибокий яр із прямовисними стінами' (Ященко, 1964, с. 343). Цей термін на позначення яру не виявлено на інших теренах України.

Стрижневим словом у мікротопонімі *Волчий притонь*, урочище (ВТКХГ, к. 7, р. XXII, арк. 13) виступає апелятив *притон*, зафіксований у суміжних воронезьких говірках зі значенням 'місце, що затоплюється в повільній водою' (Дьякова & Хитрова, с. 259).

В основі назви *Пришибь*, урочище (ОХН, с. 23) – апелятив *пришиб*, який дослідники українських діалектів фіксують зі значенням 'схил гори над долиною, де протікає річка' (Марусенко, с. 245). На досліджуваній території цей термін позначає укр. 'яр при крутому повороті річки' (Мурзаев, с. 461).

Мікротопонім *Провалье*, яр (ВТКХГ, к. 19, р. XXIV, арк. 15; Отин, 2, с. 215) пояснюємо як похідний від географічного терміна *проваля*. На території Харківщини цей апелятив найчастіше побутує зі значенням 'глибокий яр із вибоїнами по схилах із донним заглибленням' (Карнаушенко, с. 68), 'глибока безодня, прірва', 'глибокий крутий яр' (Марусенко, с. 245). Сучасні дослідники географічної термінології фіксують уживання цієї лексеми у близькому значенні і в суміжних говірках: *прова́л* 'глибоке проваля', *прова́лля* 'впадина, западина', 'глибока яма', 'глибоке проваля', 'дуже крутий схил', 'прірва', 'велика яма' (Слободян, 2017, с. 415–416), *провал*, *проваля* 'яр', *провал* 'високий берег річки' (Черепанова, с. 178), 'обрив р обривистими схилами' (Дьякова & Хитрова, с. 260), 'яр з розложистою вершиною та крутими стрімкими схилами в Суджанському р-ні Курської обл' (Мурзаев, с. 461–462).

Знижений рельєф на досліджуваній території реалізується і в географічному терміні *проходи*. У сучасній українській літературній мові цей номен позначає 'місце, де можна проходити, просуватися, проникати крізь що-небудь, між чимсь' (СУМ, VIII, с. 336). На Харківщині слово побутує зі значенням 'шелюги, подовжені яруги, неглибокі вибалки' (Топонімічний 1991), реалізоване в мікротопонімах *Большие проходы*, урочище (ВТКХГ, к. 8, р. XXII, арк. 14), *Малые проходы*, урочище (ВТКХГ, к. 8, р. XXII, арк. 14); близьке значення дослідники фіксують і в західноподільських говірках: *прохід* 'довга глибока вузька западина між горбами', 'долина між двома горбами, горами' (Потапчук, 2012, с. 296) та в інших мовах: пор. блр. *праход* 'перешийок', 'людне місце' (Яшкін, с. 152).

У мікротопонімі *Балка ровчаковая*, балка (ХГ СНМ, с. 115; ВТКХГ, к. 20, р. XXIV, л. 16) атрибутивний компонент *ровчаковая* утворений за допомогою суфікса **-ов-** від географічного терміна *рівчак* 'неглибокий і неширокий рів, канава' (СУМ, VIII, с. 553), діал. (харк.) 'яр промитий водою' (Карнаушенко, с. 71). На Луганщині апелятив *рівчак* побутує з семами 'великий яр', 'вузька протяжна долина', 'довга западина', 'долина потоку', 'канава з водою', 'неглибокий яр із рослинністю', 'рів', 'яр у степу' (Слободян, 2017, с. 423). На Донеччині *рівчак* насамперед означає 'заглиблення на місцевості, що виникло внаслідок розмиву ґрунтів весняними водами' (Сіденко, 2003, с. 61). На сході Полісся існує термін *рівчак* із семантикою 'долина із потоком', 'струмок', 'старе русло річки', 'яр', 'яма' (Черепанова, с. 193–194), у центральностепових говірках – 'яма', 'невеликий рів', 'яр', 'канава з водою', 'русло річки', 'глибока й вузька долина', 'долина потоку' (Громко, с. 173).

Назва *Янковь-Рогь*, урочище (ВТКХГ, к. 7, р. XXII, арк. 13), *Ольховый рог*, балка (Отин, 2, с. 212) містить географічний термін *ріг*, який означає 'довгий яр; боковий яр, його відгалуження' (СРНГ 35, с. 117), пор. укр. діал. *отрог* 'відгалуження яру, роздвоєння яру' (Карнаушенко, с. 82). На Воронежщині апелятив *рог* фіксують із семантикою 'яр' (Дьякова & Хитрова, с. 283), на Поділлі – 'відріг яру' (Потапчук, 2012, с. 298), на Поліссі – 'мис на ріці', 'півострів, оперезани з трьохбоків закрутом ріки', 'лісовий клин' (Черепанова, с. 196), 'край лісу, клин лісу', 'поворот річки' (Данилюк, с. 117).

Мікротопонім *Рожокь*, урочище (ВТКХГ, к. 13, р. XXIII, арк. 15) розглядаємо як похідний від географічного терміна *рожок*, пор. діал. суміжне 'зменш. до рог', 'відгалуження ріки' (Дьякова & Хитрова, с. 284), пор. укр. діал. *рожок* 'клин лісу' (Карнаушенко, 113), *ріжок* 'клин лісу' (Потапчук, 2012, с. 298).

Для називання долини українські дослідники фіксують і географічний термін *роздолля* – 'відкрите, незахищене місце; рівнина' (СУМ, VIII, с. 668). Інші значення зрідка трапляються в діалектах, зокрема й на території Харківщини – 'широка низина, долина' (Марусенко, с. 248), Луганщини – *розділля* 'широка низина' (Слободян, 2017, с. 427), *роздóлля* 'рівнина між двома горами', 'найширше місце рівнини', 'широка низина', 'широка рівнина' (Слободян, 2017, с. 428), Кропивниччини – 'широка

рівнина, низина' (Громко, с. 176). Одне із цих значень зrealізоване в мікротопонімі *Роздолка*, проток (ХГ СНМ, с. 105).

В основі мікротопоніма *Сагавка*, яр (ВТКХГ, к. 12, р. XXIII, арк. 14), *Сага*, балка (Отин, 2, с. 250) засвідчено апелятив *сага́*, який вживають на позначення укр. 'подовженої зігнутої улоговини' (Мурзаев, с. 490). О. Слободян фіксує лексему *сага́* також зі значенням 'багнисте місце, заросле очеретом та осокою' (Слободян, 2017, с. 432), на Поліссі побутує зі значенням 'озеро, заросле очеретом', 'болотиста низина зі стоячою водою' (Черепанова, с. 201), 'заглибина з природною водою, де водиться риба' (Дорошенко, с. 117). Цей термін реєструють і на суміжній Воронежській області – 'сира низька заплава', 'зниження на заплаві Дону, яке тимчасово зберігає воду після повноводдя' (Дьякова & Хитрова, с. 290).

Апелятив *сті́нка* на досліджуваній території має значення 'крутий схил великої балки, часто порослий лісом або низькими кущами' (Мурзаев, с. 522; Дьякова & Хитрова, с. 301; Карнаушенко, с. 117) і є стрижневим словом мікротопонімів *Ближня стена*, балка (ВТКХГ, к. 22, р. XXIV, арк. 18), *Дальня стена*, балка, (ВТКХГ, к. 22, р. XXIV, арк. 18), *Калиновая стена*, ліс (ВТКХГ, к. 21, р. XXIV, арк. 17). На Поліссі географічний термін *сті́нка* функціює зі значенням 'крутий схил гори', 'поросла лісом гора' (Черепанова, с. 210), Поділлі – 'крута гора, підвищення', 'ліс у видолинку з густих дерев, що стоять стіною', 'високий прямовисний берег річки' (Потапчук, 2012, с. 305).

Мікротопонім *Стубло*, овраг (Отин, 2, с. 220) утворений від географічного терміна *стубло* діал. (Курська обл.) 'коритоподібна улоговина з тимчасовим водотоком' (Мурзаев, с. 528). Дослідники фіксують цей термін і в українських діалектах з іншим значенням *стубла* 'грузьке болото' (ЕСУМ, V, с. 456), 'грузьке болото, де трясеться, колишеться земля' (Шульгач, 1998, с. 263). За словами В. Шульгача, апелятив *стубла* поширений з-поміж архаїчних східно-південнослов'янських паралелей (пор. блр. діал. *стубло* 'невелика водойма', болг. *стубль* 'криниця серед болотистої місцевості, вода з якої стікає через дерев'яний жолоб', *стубліца* 'дерев'яне корито, з якого поять худобу', *стубел* 'пробитий пень, дупло для стоку, зберігання води', схв. *стублина* 'видовбана колода') (Шульгач, 1998, с. 263–264).

Складовий компонент мікротопонімів *Ближній суходоль*, балка (ВТКХГ, к. 20, р. XXIV, арк. 16), *Большой суходоль*, балка (ВТКХГ, к. 25, р. XXV, арк. 16), *Дальній суходоль*, балка (ВТКХГ, к. 20, р. XXIV, арк. 16) та ін. – географічний термін *сходіл*, який вживають із семантикою діал. (Харківщина) 'місце, яке заливає весною, а в інші пори року перевано сухе' (Карнаушенко, с. 37), рос. суміжне 'балка великих розмірів, що нагадує річкову долину, але без постійного водотоку' (Мурзаев, с. 532–533). На Поліссі термін *сходіл* означає ще 'острівець на ріці, на болоті' (Черепанова, с. 214), 'висохле русло' (Данилюк, с. 133), Воронежщині – 'лощина, суха полого долина' (Дьякова & Хитрова, с. 306).

Назва *Терновка*, балка (ВТКХГ, к. 12, р. XXIII, арк. 14; Отин, 2, с. 192) мотивована географічним терміном *терни*: 'зарості колючих рослин' (СУМ, X, с. 92), у Харківській області використовують зі значенням 'западни на південному заході Воронежської області, зарослі кущами, серед яких переважає терн; також зарослі терну у вершинах ярів і балок у степу' (Мурзаев, с. 551), суміжне (Луганщина) 'зарості кущових рослин' (Слободян, 2017, с. 447), *тернік* 'луг, порослий кущами' (Черепанова, с. 217), *тєрен*, *тернік*, *тернікі* (Донеччина) 'природний чагарниковий дендрооб'єкт' (Сіденко, 2003, с. 132), центральностепові говірки 'зарості кущів терену' (Громко, с. 191–192).

На території досліджуваного регіону зафіксовано й географічний термін *туба́*, який у суміжних діалектах використовують на позначення 'місцевості, перерізаної ровами', 'логу, розташованого недалеко від села', 'водойми, яка утворилася в результаті розливу ріки' (Дьякова & Хитрова, с. 318), пор. тюрк. *туба́й* 'яма, ковбана' (Радлов, III, 2, с. 1430), відображений у мікротопонімі *Туба*, озеро (ВТКХГ, к. 27, р. XXV, арк. 18).

На Харківщині лексема *яма* вказує на 'яма на дні яру' (Карнаушенко, с. 80), 'негативну форму мікрорельєфу, зокрема в районах розповсюдження карсту' (Мурзаев, с. 648): *Черноброва яма* (ВТКХГ, к. 7, р. XXII, арк. 13), *Ямы*, балка (ВТКХГ, к. 25, р. XXV, арк. 16), яр (Отин, 2, с. 156), *Ямки* (Отин, 2, с. 252). Із близьким значенням фіксують географічний термін *яма* й в суміжних регіонах: 'заглиблення в ґрунті невизначеної форми', 'яма' (Слободян, 2017, с. 464), 'яма' (Черепанова, с. 178), 'заглиблення на місцевості антропогенного походження' (Сіденко, 2003, с. 61), 'заглиблення у землі', 'глибоке місце в ріці' (Дьякова & Хитрова, с. 340), 'яма', 'заглиблення в ґрунті невизначеної форми', 'яма круглої форми', 'заглиблення на місці водойми' (Громко, с. 206–207).

В основі назв мікротопонімів *Великий яръ*, яр (ВТКХГ, к. 22, р. XXIV, арк. 18; Отин, 2, с. 145), *Авдеевській яръ*, балка (ВТКХГ, к. 29, р. XXVI, арк. 16), *Весельй яръ*, урочище (ХГ СНМ, с. 84), *Высокій яръ*, яр (ВТКХГ, к. 20, р. XXIV, арк. 16; Отин, 2, с. 255) та ін. засвідчений географічний термін *яр* 'глибока довга западина (перев. з крутими або прямовистими схилами), що утворилася внаслідок

розливу пухких осадових порід тимчасовими потоками' (СУМ, XI, с. 147), 'велика балка або суходол з донними вибалками' (Мурзаев, с. 650), які фіксують і на суміжних територіях зі значенням 'глибока довга западина зі стрімкими берегами, вибоїна від талих вод', 'глибока долина', 'глибока і вузька долина' (Слободян, 2017, с. 466), 'яр', 'глибокий яр, порослий лісом' (Черепанова, с. 178), 'різновид земельної ерозії' (Сіденко, 2003, с. 57).

Мікротопонім *Ярокъ*, балка (ВТКХГ, к. 7, р. XXII, арк. 13) утворений від онімизованого апелятива *яро́к* зі значенням 'те саме, що яр; малий яр' (Карнаушенко, с. 65; Мурзаев, с. 651). На Луганщині зафіксовано цей термін зі значенням 'вузька протяжна долина', 'глибока долина', 'яр у лісі', 'яр у степу' (Слободян, 2017, с. 467), на східному Поліссі – 'малий яр' 'яма в полі', 'глибока й вузька долина', 'низина в ріці' (Черепанова, с. 178), на Кропивниччині функціює зі значенням 'невеликий яр', 'заглиблення непевної форми', 'долина' (Громко, с. 208). Цей апелятив функціює й на суміжній Воронежчині зі значенням 'яр, промитий водою і нерідко містить воду' (Дьякова & Хитрова, с. 341).

Лексико-семантичне підгрунття мікротопоніма *Высокая яруга*, балка (ВТКХГ, к. 8, р. XXII, арк. 14; Отин, 2, с. 166), *Грачева яруга*, балка (Отин, 2, с. 170) та ін. – географічний термін *яру́га* зі значеннями 'глибокий великий яр' (СУМ, XI, с. 97), діал. 'великий яр' (Карнаушенко, с. 65), 'крутостінна балка невеликих розмірів, яка припинила свій ріст' (Мурзаев, с. 651). На Луганщині *яру́га* означає 'великий яр', 'глибокий яр' (Слободян, 2003, с. 467–468), на сході Полісся – 'глибокий яр, порослий лісом' 'глибокий яр' (Черепанова, с. 242), на суміжній Воронежчині – 'яр, зарослий лісом' (Дьякова & Хитрова, с. 342), у центральній частині України – 'яр', 'великий яр', 'глибокий яр' (Громко, с. 208–209).

У випадку з мікротопонімом *Кардашева Ярушка*, балка (ВТКХГ, к. 7, р. XXII, арк. 13), *Долгая ярушка* (Отин, 2, с. 256) та ін. мотиватором став географічний термін *яру́жка* 'замкнене знижене місце значних розмірів' (Карнаушенко, с. 38), 'яр із лісом', 'ямка', 'прибережна яма' (Дьякова & Хитрова, с. 343).

Отже, ландшафтні особливості місцевості відображені в мікротопонімах, у яких зафіксовано географічну термінологію на позначення різного характеру підвищень та зниженого рельєфу. Дослідження вказаних географічних термінів Харківщини засвідчило, що семантична група апелятивів зі значенням зниженого рельєфу є більш чисельною. Аналіз доводить, що переважно це лексеми слов'янського походження, проте зрідка виявлено апелятиви тюркського походження.

СКОРОЧЕННЯ

бар. – барабинське, блр. – білоруське, болг. – болгарське, діал. – діалектне, крим.-тат. – кримсько-татарське, казах. – казахське, кар. – караїмське, макед. – македонське, пор. – порівняйте, рос. – російське, схв. – сербохорватське, тел. – телеутське, тюрк. – тюркське, укр. – українське, харк. – харківське.

ДЖЕРЕЛА

Бабичева	Бабичева, Е. Л. (2013). <i>Говоры Левобережнополесского порубежья (земледельческая лексика)</i> . Университетская книга.
БТСДК	<i>Большой толковый словарь донского казачества</i> (2003). ООО «Русские словари», ООО «Издательство Астрель», ООО «Издательство АСТ».
ВТКХГ	<i>Военно-топографическая карта Харьковской губернии, созданная под руководством Ф.Ф. Шуберта и П.А. Тучкова (Военно-топографический отдел главного штаба)</i> (1863). Б. в.
Глуховцева	Глуховцева, К. Д., & Леснова, В. В. (Ред.) (2021). <i>Словник українських східнослобожанських говірок</i> . 2-е вид. Талком.
Грінченко	Грінченко, Б. (Ред.) (1907–1909). <i>Словарь української мови</i> .
Григорян	Григорян, Э. А. (1975). <i>Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков</i> . Айастан.
Громко	Громко, Т. В., Лучик, В. В., & Поляруш, Т. І. (1999). <i>Словник народних географічних термінів Кіровоградщини</i> . РВГЦ КДПУ.
Даль	Даль, В. И. (1880). <i>Толковый словарь живого великорусского языка</i> (Т. 1).
Данилюк	Данилюк, О. К. (1997). <i>Словник народних географічних термінів Волині</i> . Вежа-Друк.
Дорошенко	Дорошенко, С. І. (1962). Матеріали до словника діалектної лексики Сумщини. <i>Лексикографічний бюлетень</i> , IX, 101–122.
Дьякова & Хитрова	Дьякова, В. И., & Хитрова, В. И. (2009). <i>Словарь географической лексики Воронежского края (с историческими комментариями)</i> . Воронежский гос. ун-т.
ЕСУМ	Мельничук, О. С. (Ред.). <i>Етимологічний словник української мови</i> (Т. I–VI). Наук. думка.
Карнаушенко	Карнаушенко, Г. Н. (1993). <i>Местная терминологическая терминология русских говоров центральной Слобожанщины</i> (Т. 2: Приложение) (Дис. канд. филол. наук; Харьковский государственный университет) (містить тематичну класифікацію 534 термінів).
КБЧ	Сербина, К. Н. (Ред.) (1950). <i>Книга Большому Чертежу</i> . Изд-во АН СССР.
Марусенко	Марусенко, Т. А. (1968). Матеріали к словарю украинских географических аппелятивов (названия рельефов). В <i>Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика)</i> (с. 206–255). Наука.
Мурзаев	Мурзаев, Э. М. (1984). <i>Словарь народных географических терминов</i> . Мысль.

Онишкевич	Онишкевич, М. Й. (1984). <i>Словник бойківських говірок</i> . Наук. думка.
Отин	Отин, Е. С. (2012). <i>Гидронимия Дона</i> (Т. 2). Юго-Восток.
ОХН	Пірко, В. О., & Гурій, О. І. (Упоряд.). (1991). <i>Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: описово-статистичні джерела</i> . Наук. думка.
Топонімічний 1991	Перепеча, А. М., & Ярещенко, А. П. (Упоряд.) (1991). <i>Топонімічний словник Харківщини</i> . ХГНБ.
Радлов	Радлов, В. В. (1963). <i>Опыт словаря тюркских наречий</i> (Т. 1, ч. 1–2). Изд-во вост. лит-ры.
Сагаровський	Сагаровський, А. А. (2011). <i>Матеріали до діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщина)</i> (Вип. 1–2). ОВВ НМЦ ХНУ імені В.Н. Каразіна.
СРНГ	Филин, Ф. П., & Сорокалетов, Ф. П. (Ред.). <i>Словарь русских народных говоров</i> (Вып. 4, 9, 11, 22, 35, 41). Наука.
Стрижак	Стрижак, С. О. (1967). <i>Назви річок Запоріжжя і Херсонщини</i> . Наук. думка.
СУГБІМ	Спанатій, Л. С. (Ред.) (2018). <i>Словник українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя: близько 20 000 діалектизмів</i> . Іліон.
СУМ	Білодід, І. К. (Ред.). (1970–1980). <i>Словник української мови</i> . Наук. думка.
СУМ20	<i>Словник української мови</i> . Наук. думка.
ТОХН	Топографическое описание Харьковского наместничества с историческим предуведомлением о бывшей в сей стране с древних времён переменах..., 1788 (1880). Типография губернского правления.
Фасмер	Фасмер, М. (1986). <i>Этимологический словарь русского языка</i> (Т. 2). Прогресс.
ХГ СНМ	Списки населённых мест Российской империи. Т. XLVI. Харьковская губерния: список населённых мест по сведениям 1864 года (1869). Издан ЦСК МВД.
Чабаненко	Чабаненко, В. А. (1992). <i>Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини</i> (Т. 4). ВПК Запоріжжя.
Черепанова	Черепанова, Е. А. (1984). <i>Народная географическая терминология. Черниговско-Сумского Полесья</i> . СГПИ ім. А.С. Макаренка.
Шульгач	Шульгач, В. П. (1998). Словник географічних термінів Західного Полісся. У <i>Ономастика України та етногенез східних слов'ян</i> (с. 215–226). Ін-т української мови НАН України.
Янко	Янко, М. П. (1998). <i>Топонімічний словник України</i> . Знання.
Яшкін	Яшкін, І. Я. (2005). <i>Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў. Тапаграфія. Гідралогія</i> . Бел. навука.
Ященко	Ященко, А. И. (1974). Гидронимический словарь Посемья. У <i>Проблемы ономастики</i> (с. 3–118). ВГПИ.

ЛІТЕРАТУРА

- Абдула, Ю. (2006). Географічні терміни в ойконімії Харківщини XVII–XVIII ст. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, (67), 263–269.
- Беценко, Т. (2001). *Етюди з топонімії Сумщини. Походження географічних найменувань*. Собор.
- Данилюк, О. К. (1999). Регіоналізми у складі географічної лексики Волині. У *Slavica ta baltica в ономастиці України* (с. 78–90). Ін-т української мови НАН України.
- Емельянович, В. (1985). Географічна термінологія як криніца мікратапанімії (на матерьяле Пружансага і Камянецкага раенау Брэскай вобласті). У *Беларуская аналэгія* (с. 87–97). Навука і тэхніка.
- Желєзняк, І. М. (1994). Гідронімі і поміна топографіка. У *Питання історичної ономастики України* (с. 63–83). Наук. думка.
- Іваненко, О. В. (2006). Географічна термінологія в топонімії Сумщини. У О. Карпенко (Ред.), *Студії з ономастики та етимології*. 2006 (с. 27–41). Б. в.
- Карпенко, Ю. А. (1970). Топонимы и географические термины: вопросы взаимосвязи. У Е. Поспелов, & Н. Толстой (Ред.). *Местные географические термины* (№ 81, с. 36–46). Мысль.
- Личук, С. В. (2015). *Семантика і структура народних географічних термінів* (Дис. канд. філол. наук; Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника).
- Лісняк, Н. І. (2009). Географічна термінологія в мікротопонімії Західного Поділля. *Studia Slavica*, (10), 357–363.
- Максименко, Н. В., Квартенко, Р. О., & Різник К. Ю., (2016). Оновлене фізико-географічне районування Харківської області. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Екологія»*, (14), 20–32.
- Михальчук, О. І. (1997). Географічна термінологія в мікротопонімії Підгір'я. *Мовознавство*, (2–3), 29–35.
- Отин, Е. С. (1977). *Гідронімі Східної України*. Вища школа.
- Отин, Е. С. (1979). Ареалы славянских гидрографических терминов в топонимии Подонья. У *Проблемы восточнославянской топонимии* (с. 5–29). МФГО СССР.
- Потапчук, І. М. (2012). *Народна географічна термінологія в західноподільських говірках* (Дис. канд. філол. наук). Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки.
- Сіденко, Н. П. (2003). *Географічна апелятивна лексика східноstepових говірок Центральної Донеччини* (Дис. канд. філол. наук). Донецький національний університет.
- Сіденко, Н. П. (2000). Фактори виникнення і функціонування діалектної географічної номенклатури. *Лінгвістичні студії*, (6), 252–255.
- Сіроштан, М. А. (Ред.) (1967). *Історія міст і сіл Української РСР* (Харківська область). Голов. ред. УРЕ АН УРСР.
- Слободян, О. В. (2017). *Географічна народна термінологія українських східнослобожанських говірок Луганщини* (Дис. канд. філол. наук). Запорізький національний університет.
- Сокил, Н. (2006). Географічні терміни в мікротопонімії Центральної Бойківщини: порівняльний аспект. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології», (559), 288–292.
- Ткаченко, Є. М. (2003). Метафоричні географічні терміни анатомічного походження в топонімії Слобожанщини та прилеглих територій. *Українська термінологія і сучасність*, V, 181–184.
- Ткаченко, Є. М. (2001). Родові та видові географічні апелятиви в терміносистемі Слобожанщини. *Восточноукраинский лингвистический сборник*, (7), 213–221.

Шульгач, В. П. (1998). *Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції)*. Б. в.

Яценко, А. И. (1964). *Гидронимический словарь Курской области* (Дис. канд. филол. наук). Ленинградский государственный педагогический институт им. А.И. Герцена.

REFERENCES

- Abdula, Yu. (2006). Heohrafichni terminy v oikonomii Kharkivshchyny XVII–XVIII st. [Geographical terms in the oikonomia of the Kharkiv Region XVII–XVIII c.]. *Naukovi zapysky KDPU im. V. Vynnychenka Seria: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, (67), 263–269. (in Ukrainian)
- Betsenko, T. (2001). *Etiudy z toponimii Sumshchyny. Pokhodzhennia heohrafichnykh naimenuvan* [Studies on the toponymy of Sumy region. The origin of geographical names]. *Sobor*. (in Ukrainian)
- Danyliuk, O. K. (1999). Rehionalizmy u skladi heohrafichnoi leksyky Volyni [Regionalisms in the geographical vocabulary of Volyn]. U *Slavica ma baltica v onomastytsi Ukrainy* (s. 78–90). In-t ukrainskoi movy NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
- Emelyanovich, V. (1985). Geografichnaya terminalogiya yak krynica mikratapanimiyi (na materyyale Pruzhanskaga i Kamyaneckaga raenau Bresckaj voblasti) [Geographical terminology as a source of microtoponymy (based on the material of the Pruzhany and Kamianets-Podilsky ditriacts of the Brest Region)]. U *Belaruskaya anamastyka* (s. 87–97). Navuka i tehnika. (in Belorussian)
- Ivanenko, O. V. (2006). Heohrafichna terminologia v toponimii Sumshchyny [Geographic terminology in the toponymy of Sumy Region]. U O. Karpenko (Ed.), *Studii z onomastyky ta etymolohii. 2006* (s. 27–41). B. v. (in Ukrainian)
- Karpenko, Yu. A. (1970). Toponimy i geograficheskie terminy: voprosy vzaimosvyazi [Toponyms and geographical terms: issues of interrelation]. U Ye. Pospelov, & N. Tolstoj (Red.), *Mestnye geograficheskie terminy* (№ 81, s. 36–46). Mysl. (in Russian)
- Lisniak, N. I. (2009). Heohrafichna terminologia v mikrotoponimii Zakhidnoho Podillia [Geographical terminology in the microtoponymy of Western Podillia]. *Studia Slavistica*, (10), 357–363. (in Ukrainian)
- Lychuk, S. V. (2015). *Semantyka i struktura narodnykh heohrafichnykh terminiv* [Semantics and structure of folk geographical terms] (Dys. kand. philol. nauk; Prykarpatskyi natsionalnyi universytet im. V. Stefanyka). (in Ukrainian)
- Maksymenko, N. V., Kvarntenko, R. O., & Riznyk, K. Yu. (2016). Onovlene fizyko-heohrafichne rayonuvannia Kharkivskoi oblasti [Updated physical and geographical zoning of Kharkiv region]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriiia «Ekolohiia»*, (14), 20–32. (in Ukrainian)
- Mykhalchuk, O. I. (1997). Heohrafichna terminologia v mikrotoponimii Pidhiria [Geographic terminology in the microtoponymy of Pidhiria]. *Movoznavstvo*, (2–3), 29–35. (in Ukrainian)
- Otin, Ye. S. (1977). *Hidronimy Skhidnoi Ukrainy* [Hydronyms of Eastern Ukraine]. Vyscha shkola. (in Ukrainian)
- Otin, Ye. S. (1979). Arealny slavianskikh gidrograficheskikh terminov v toponimii Podonia [Areas of Slavic hydrographic terms in the toponymy of Podonia]. U *Problemy vostochnoslavianskoy toponimii* (s. 5–29). MFO SSSR. (in Russian)
- Potapchuk, I. M. (2012). *Narodna heohrafichna terminologia v zakhidnopodilskykh hovirok* [Folk geographical terminology in Western Podolia dialects] (Dys. kand. filol. nauk). Skhidnoevropeyskyi natsionalnyi universytet im. Lesi Ukrainky. (in Ukrainian)
- Sidenko, N. P. (2000). Faktory vynyknennia i funktsionuvannia dialektnoi heohrafichnoi nomenklatury [Factors of the emergence and functioning of dialect geographical nomenclature]. *Linhvistychni studii*, (6), 252–255. (in Ukrainian)
- Sidenko, N. P. (2003). *Heohrafichna apeliatyva leksyky skhidnostepovykh hovirok Tsentralnoi Donechchyny* [Geographical appellative vocabulary of the eastern steppe dialects of the Central Donetsk region] (Dys. kand. filol. nauk). Donetskyyi natsionalnyi universytet. (in Ukrainian)
- Siroshchan, M. A. (Red.) (1967). *Istoriia mist i sil Ukrainiskoi RSR* [History of Ukrainian cities and villages] (Kharkivska oblast) [Kharkiv Region]. Holov. Red URE URSR. (in Ukrainian)
- Slobodian, O. V. (2017). *Heohrafichna narodna terminologia ukrainyskikh skhidnoslobozhanskykh hovirok Luhanshchyny* [Geographical folk terminology of Ukrainian East Slobozhan dialects of Luhansk region] (Dys. kand. filol. nauk). Zaporizkyi natsionalnyi universytet. (in Ukrainian)
- Sokil, N. (2006). Heohrafichni terminy v mikrotoponimii Tsentralnoi Boykivshchyny: porivnialnyi aspekt [Geographical terms in the microtoponymy of the Central Boykivshchyna: a comparative aspect]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politakhnika»*. Seriiia «Problemy ukrainiskoi terminolohii», (559), 288–292. (in Ukrainian)
- Tkachenko, Ye. M. (2001). Rodovi ta vydovi heohrafichni apelatyvy v terminosystemi Slobozhanshchyny [Generic and specific geographical appellations in the terminological system of Slobozhanshchyna]. *Vostochnoukrainskij lingvisticheskij sbornik*, (7), 213–221. (in Ukrainian)
- Tkachenko, Ye. M. (2003). Metaforichni heohrafichni terminy anatomichnoho pokhodzhennia v toponimii Slobozhanshchyny ta prylehlykh terytoriy [Metaphorical geographical terms of anatomical origin in the toponymy of Slobozhanshchyna and adjacent territories]. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist*, V, 181–184. (in Ukrainian)
- Yashchenko, A. I. (1964). *Gidronimicheskij slovar Kurskoy oblasti* [Hydronymic Dictionary of Kursk Oblast] (Dis. kand. philol. nauk). Leningradskij gosudarstvennyj pedagogicheskij institut im. A. I. Gercena. (in Russian)
- Zheliezniak, I. M. (1994). Hidronimy i nomina topographica [Hydronyms et nomina topographica]. U *Pytannia istorichnoi onomastyky Ukrainy [Issues of historical onomastics of Ukraine]* (s. 63–83). Nauk. dumka. (in Ukrainian)

Дата надходження статті: 14.01.2026 року

Дата прийняття статті: 23.03.2026 року

Опубліковано: 01.04.2026 року